

**ПАРТІЙНА СИСТЕМА СЛОВАЧЧИНИ: ПРОБЛЕМИ ФУНКЦІОНУВАННЯ
ТА ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ****PARTY SYSTEM OF SLOVAKIA: PROBLEMS OF FUNCTIONING
AND TENDENCIES OF DEVELOPMENT AT THE PRESENT STAGE****Остапеч Ю.О.,***доктор політичних наук, професор,
декан факультету суспільних наук
Ужгородського національного університету***Ключкович А.Ю.,***доцент кафедри політології і державного управління
Ужгородського національного університету*

У статті охарактеризовані особливості розвитку партійної системи Словацької Республіки у контексті парламентських електоральних циклів 2016–2020 рр. Акцентовано на причинах інституціалізації антисистемної політики у країнах Європейського Союзу, носіями якої є зазвичай популістські партії. Підкреслено, що практично повсюдно в ході виборів останніх років у країнах Європейського Союзу слабшають позиції системного партійно-політичного істеблішменту і посилюється роль тих партій, які прийнято характеризувати як популістські.

Виокремлено й охарактеризовано основні періоди розвитку партійної системи Словацької Республіки та результати виборів до Національної Ради у 2010–2020 рр. Досліджено зміну структурного ядра партійної системи Словаччини за результатами парламентських виборів 2016 р. За результатами виборів до Національної ради Словацької Республіки у 2016 р. істотно змінився формат партійної системи (із 6 до 8 політичних партій): партійна система залишилася без домінуючої партії, якою до цього була партія «Напряма – Соціальна демократія», і набрала обрисів двоблокової системи.

Показано конфігурацію й основні тенденції розвитку партійної системи Словаччини за результатами парламентських виборів 2020 р. Результати парламентських виборів 2020 р. показали, що партійна система Словаччини у континуумі між мейнстрімом і популізмом суттєво наблизилася до популізму. Вказано на основні причини підйому популізму у Словаччині: денационалізацію політики та збільшення значення глобальних управлінських структур на рівні Європи та світу; медіатизацію політики; низький рівень інституціалізації політичних партій і партійної системи загалом.

Ключові слова: Словацька Республіка, Національна рада Словацької Республіки, мейнстрім, популізм, партійна система, парламентські вибори.

The article describes peculiarities of development of the party system of the Slovak Republic in the context of parliamentary electoral cycles of 2016–2020. The author focuses on the reasons for the institutionalisation of anti-system policy in the EU countries, which are usually carried out by populist parties. It is emphasized that the positions of the systemic party-political establishment are weakening almost everywhere during the elections of recent years in the EU countries and, accordingly, the role of those parties that are generally characterized as populist is growing.

The main periods of development of the party system of the Slovak Republic and the results of the elections to the National Council in 2010–2020 were singled out and characterized. As a result of the 2016 parliamentary elections, the change of the “structural core” of Slovakia’s party system has been studied. According to the results of the elections to National Council of the Slovak Republic in 2016, the format of the party system has changed significantly (from 6 to 8 political parties): the party system left without a dominant party, which was previously the party “Direction – Social Democracy”, and took the shape of a two-bloc system.

The configuration and main development trends of the Slovak party system according to the results of the 2020 parliamentary elections are shown. The results of the 2020 parliamentary elections demonstrate that the Slovak party system in the continuum between mainstream and populism comes closer to the populist.

The main reasons for the rise of populism in Slovakia are indicated: denationalization of politics and increasing the importance of global governance structures at European and world levels; mediatization of politics; low level of institutionalisation of political parties and the party system as a whole.

Key words: Slovak Republic, National Council of the Slovak Republic, mainstream, populism, party system, parliamentary elections.

Постановка проблеми. Після перемоги у 2019 р. на президентських виборах і виборах у Європарламент блоку політичних партій «Прогресивна Словаччина» та «Разом» експерти й аналітики заговорили про суттєве зростання рейтингу ліберальних сил у словацькому політикумі. Про

це свідчили і дані соціологічних досліджень, але дива не сталося. У Словаччині, як і доти в інших країнах Європейського Союзу, за результатами парламентських виборів 2020 р. можна було спостерігати тріумф все того ж популізму, але тільки зі словацькою специфікою.

Формування цілей статті (постановка завдань). Мета статті – з'ясувати особливості розвитку партійної системи Словацької Республіки у контексті парламентських електоральних циклів 2016–2020 рр. Для досягнення мети необхідне вирішення таких дослідницьких завдань: дослідити причини росту впливу популізму у країнах Європейського Союзу; показати зміни у структурі партійної системи Словаччини за результатами парламентських виборів 2016 р.; охарактеризувати вплив парламентських виборів 2020 р. у Словацькій Республіці на конфігурацію й акторний склад партійної системи.

Виклад основного матеріалу дослідження. Результати парламентських виборів у країнах ЄС протягом останнього десятиліття свідчать про еволюцію їхнього партійно-політичного ландшафту в напрямку інституціоналізації антисистемної політики, носіями якої є зазвичай популістські партії.

Логіку цих фундаментальних змін можна описати таким чином. У перші повоєнні десятиліття партійний простір країн Західної Європи був структурований мейнстрімними партіями: консерваторами, лібералами, християнськими демократами, соціал-демократами та ін.

Мейнстрімні (традиційні, класичні) партії виникли як масові та кадрові. Кадрові партії як носії консервативної та ліберальної ідеології представляли інтереси привілейованих верств суспільства, не мали масового членства й орієнтувалися виключно на електоральний результат. Поява масових партій, зумовлена розширенням виборчого права, стала головним політичним трендом XIX – першої половини XX ст. [9, с. 110].

Згідно із С. Ліпсетом і С. Рокканом ці партії відображали інтереси соціальних груп, котрі перебували між собою у структурних конфліктах, які виникли внаслідок чотирьох типів розмежувань: центр – периферія, держава – церква, місто – село, власники – наймані працівники [4].

У процесі суспільно-політичної еволюції стираються відмінності між кадровими та масовими партіями, оскільки кадрові партії створюють організаційні структури, а масові перестають бути такими через скорочення кількості членів партій. Також поступово стираються ідеологічні відмінності, що призводить до появи «всеохоплюючих» партій. Типологічні ознаки останніх: а) схожість партійних програм; б) зміцнення позицій професійних політиків; в) послаблення ролі рядових членів партії; г) електоральна стратегія, спрямована на залучення максимально широких верств населення [10, с. 337–340].

З кінця 1970-х рр. партійний ландшафт західноєвропейських держав поповнює нова партійна «сім'я» – практично у всіх європейських країнах виникають партії «зелених». Це була перша хвиля

виникнення партій постматеріальних цінностей (партій «нової політики»). Тривалий час «зелені» залишалися єдиним помітним інституційним наслідком проникнення постматеріальних цінностей у політичну сферу. Концепція постматеріальних цінностей була запропонована в рамках теорії «тихої революції» Р. Інглхарта. Вчений вважав, що під час переходу до постмодерну відбувається «зсув від матеріальних цінностей з акцентом на економічній і фізичній безпеці до цінностей постматеріальних з акцентом на проблемах індивідуального самовираження і якості життя» [3]. Конфлікт «матеріальних і постматеріальних цінностей» стимулював виникнення нових партій і політичних рухів (т. зв. рухів «однієї проблеми») [6, с. 21].

Із кінця 1990-х рр. з'являється ще одна успішна партійна «сім'я» під загальною назвою «нові праві» / радикальні праві популісти. Їхній вихід на авансцену західноєвропейської політики, підкреслює Г. Вайнштейн, призводить до якісної зміни політичного простору, зумовленого виникненням нової лінії партійного протистояння: між системним мейнстрімом і антисистемним популізмом. За підрахунками Г. Вайнштейна, у XXI ст. з'явилося 69 нових популістських партій, які активно беруть участь у політичному житті європейських країн, що свідчить про суттєве оновлення їхнього політичного ландшафту [1, с. 17].

Виникнення правих популістських політичних партій було реакцією на новий гострий конфлікт між глобалізованою постмодерністською елітою та простими громадянами національних держав (конфлікт «глобалізовані еліти – антиглобалістично налаштовані маси»). Одна з найглибших ліній розколу між прихильниками традиційних цінностей і національних держав, з одного боку, і глобалізованими елітами, з іншого, виникає з питання міграційної політики [12, с. 185].

Розглядаючи появу й електоральний успіх антисистемних партій, слід зазначити про складність самого феномену антисистемності у сучасних суспільствах, оскільки мейнстрімні партії, прагнучи отримати електоральну підтримку, використовують популістську риторіку, а популісти, отримавши депутатські мандати, зменшують свій «радикальний запал» і починають працювати у форматі мейнстріму. Таким чином відбувається їхнє зближення з низки важливих політичних питань, які хвилюють європейські суспільства (міграційної політики, мультикультуралізму, змісту євроінтеграції та ін.).

Популістські партії та рухи набирають силу у країнах із дуже різними соціально-економічними параметрами розвитку та соціокультурними контекстами. У 2014–2019 рр. спостерігався підйом ліво- і правопопулістської хвилі у країнах ЄС. Перевага в тій чи іншій країні «нових лівих» або

«нових правих» багато в чому залежить від їхньої політичної історії [12, с. 192].

Ідеологічні й інституційно-організаційні особливості партій «нової політики», як вважає Є. Спаський, привели до появи нових типологічних розробок. Однією з них є теорія мережевих політичних партій, згідно з якою партії, переходячи в онлайн-простір, починають трансформуватися організаційно та проводити свою політику, враховуючи особливості інформаційної мережі [9, с. 111].

Х. Маргітте перша запропонувала доповнити типологію політичних партій (кадрових, масових, всеохоплюючих, картельних) новим типом – кіберпартіями. Основну відмінність цього нового типу партій від попередніх вона бачить у відмові від звичайного формального членства і переході на прямі зв'язки з виборцями [13]. Л. Сморгунов виділяє такі ознаки кіберпартій: а) прямі зв'язки з виборцями; б) відсутність членства; в) мережеві канали комунікації; г) партії як організації (не інститути) функціонують на межі між державою і суспільством; д) високий рівень персоніфікації політики [11, с. 30–31]. Така характеристика властива тим традиційним партіям, котрі починають активно використовувати Інтернет у своїй діяльності. Наприклад, «За кращу Угорщину» («Йоббік»), «Партія свободи» в Нідерландах, створена Г. Віддерсом, «Рух Палікотта» (Польща), «Рух п'яти зірок» (Італія), «Звичайні люди і незалежні особистості» (Словаччина) та ін.

Отже, крім того, що популістські партії не мають чітких ідеологічних установок, використовуючи у своїх меседжах максими різних ідеологічних доктрин, виходячи із практичної потреби, вони ще й відмовляються від створення організаційних структур і партійного членства, звертаючись до виборців за допомогою засобів масової комунікації та соціальних мереж.

Таким чином, практично повсюдно в ході виборів останніх років у країнах ЄС слабшають позиції системного партійно-політичного істеблішменту і посилюється роль тих партій, які прийнято характеризувати як популістські. Нині для їх позначення входить в обіг новий і більш вдалий термін – *challenger parties* («партії, які кидають виклик»). Причини цього дуже різні й у кожній країні мають свою специфіку. Водночас їхнім спільним знаменником є зростаюче невдоволення мас моделлю вироблення політичних рішень, що, за визначенням деяких політологів, дає «можливість громадянам змінювати тільки уряд, але не політику» [2].

Тому є підстави очікувати певної ерозії центристської політики основних системних партій і відповідного посилення радикальних, популістських тенденцій у європейській політиці. Тривале домінування центристської політики

значною мірою вихлостило сутнісні відмінності між головними системними партіями європейського мейнстріму. На цьому тлі певна частина виборців сприймає активізацію радикалізму та популізму як ознаку появи у них реальних політичних альтернатив. Ослаблення мейнстрімних партій і зростання впливу популістських сил є характерною рисою політичного розвитку сучасної Словаччини.

У розвитку партійної системи Словацької Республіки простежуються кілька періодів, які характеризуються своєрідною акторною структурою і конфігурацією партійної системи. Практично для кожного періоду розвитку партійної системи Словаччини характерна нестандартна конфліктна лінія, котра і визначала особливості її розвитку та функціонування.

Для початкового періоду (1990–1992 рр.) ключова конфліктна лінія відображала ставлення політичних акторів до комуністичного режиму і демократичних перетворень. У 1993–2002 рр. спостерігається формування і боротьба двох антагоністичних таборів за лінією «мечіаризм – антимечіаризм» [8, с. 58–67]. Парламентські вибори 2002 р. ознаменували початок нового періоду в розвитку партійної системи Словаччини. Політична взаємодія між партіями на основі ставлення до режиму В. Мечіара поступово відійшла в минуле, і починаючи із 2002 р. у партійній системі Словаччини конкурують право- і лівоцентристські партії, але виникають і нові конфліктні лінії («єврооптимізм – євроскептицизм», «словаки – угорці» та ін.). Уже із 2006 р. найвпливовішою партією стає «Напря́м – Соціальна демократія» (слов. *Smer – SD*) на чолі з Р. Фіцо. Структурне ядро партійної системи утворили три політичні сили – партія «Напря́м – СД», Словацький демократичний і християнський союз (СДХС), Християнсько-демократичний рух (ХДР), котрі ідеологічно представляли лівий і правий центр, мали значний досвід як урядової, так і опозиційної діяльності. Так тривало до 2016 р., коли за результатами парламентських виборів кардинально змінився акторний склад і конфігурація партійної системи. Як підкреслює Д. Малова, у контексті парламентських виборів 2016 р. загострився конфлікт між т. зв. «мейнстрімними» та новими партіями «антиістеблішменту» [15, с. 5].

Участь у виборах до Національної ради Словацької Республіки 5 березня 2016 р. брали 23 політичні партії (і 12 з них – нові політичні сили), а виборчий бар'єр (5%) подолали 8 партій. На основі результатів виборів 2016 р. Г. Месежніков робить висновок про «деконструкцію» партійної системи Словаччини, оскільки депутатські мандати отримали партії, які не мали чіткого ідеологічного профілю, досвіду управління державою та виборчі гасла яких відзначалися популізмом

[16]. Водночас політичні сили, котрі становили основу партійної системи – СДХС із результатом 0,27%, ХДР із 4,94% – не змогли подолати виборчий бар'єр. Електоральний показник партії «Напря́м – СД» знизився порівняно з 2012 р. на 16% голосів виборців, що означало втрату 34 депутатських мандатів.

Ослаблення впливу традиційних партій звільняє електоральний простір для «нових» політичних сил без досвіду політичної діяльності й обґрунтованих програмно-ідеологічних позицій. До парламенту пройшли відразу три нові партії: «Ми сім'я – Борис Коллар», «Мережа», «Котлеба – Народна партія Наша Словаччина». Успіх неофашистів і антисистемних партій, роздроблений парламент, невиразний формат коаліції – ось так у загальних рисах можна охарактеризувати результати парламентських виборів у Словацькій Республіці. Результати виборів до Національної ради Словацької Республіки подані в табл. 1 (м – кількість депутатських мандатів).

Таким чином, порівняно з 2010 р. словацька партійна система оновилася на 75%, оскільки 6 із 8 партій у парламенті (2016 р.) не мали досвіду парламентської діяльності. Така різка зміна акторного складу партійної системи свідчить про високий рівень електоральної волатильності та, відповідно, про низький рівень інституціалізації партійної системи.

Серед 8 політичних партій, які отримали депутатські мандати, 6 дотримувалися правої риторики (правоцентристські та праві партії), крім партії «Напря́м – СД» і угорської партії «Міст». Серед

15 партій, котрі не подолали виборчий бар'єр, але донедавна були впливовими політичними структурами, можна виокремити: партії угорської національної меншини у Словаччині (Угорський християнсько-демократичний альянс, Партію угорської коаліції), Християнсько-демократичний рух, Словацький демократичний і християнський союз – Демократичну партію, Комуністичну партію Словаччини, Партію прямої демократії.

Несподіванкою виборів став успіх ультраправої партії «Котлеба – Народна партія Наша Словаччина». Партія активно використовує у своїй роботі політичні кампанії антиромського, антиіммігрантського й антимусульманського характеру, апелюючи до захисту словацької національної ідентичності та традиційних християнських цінностей. Ця антисистемна, неофашистська партія ратувала за вихід Словаччини з євроатлантичних структур [5, с. 264].

За результатами виборів Р. Фіцо (лідер партії «Напря́м – СД») утворив коаліцію, до якої увійшли: Партія «Напря́м – СД», Словацька національна партія, партії «Міст» і «Мережа» (всього 79 депутатів).

Слід зазначити, що створення коаліції – це не тільки наявність певної кількості депутатських мандатів, необхідних для її формування, а й нові вектори політики, нові домовленості та перспективи. Створення такого формату коаліції вказує на такі нові особливості словацького політикуму: а) відбулося історичне примирення словацьких націоналістів (СНП) і партії угорської меншини «Міст»; б) слабкість опозиції та нездатність

Таблиця 1

Результати виборів до парламенту Словаччини у 2010–2020 рр. [18].

Партії/блоки	2010 р.		2012 р.		2016 р.		2020 р.	
	%	м	%	м	%	м	%	м
Smer – SD («Напря́м – Соціальна демократія»)	34,8	62	44,4	83	28,3	49	18,3	38
SDKÚ – DS (Словацький демократичний і християнський союз – Демократична партія)	15,4	28	6,1	11	0,3	-	-	-
SaS («Свобода і солідарність»)	12,1	22	5,9	11	12,1	21	6,2	13
KDH (Християнсько-демократичний рух)	8,5	15	8,8	16	4,9	-	4,7	-
MOST – HÍD («Міст»)	8,1	14	6,9	13	6,5	11	2,1	-
SNS (Словацька національна партія)	5,1	9	4,55	-	8,6	15	3,2	-
OEaNO («Звичайні люди та незалежні особистості»)	-	-	8,6	16	11,0	19	25,0	53
Kotlebovci – ĽSNS («Котлебовці – Народна партія Наша Словаччина»)	1,3	-	1,6	-	8,0	14	7,97	17
Sme rodina («Ми – сім'я»)	-	-	-	-	6,6	11	8,2	17
SIETĽ («Мережа»)	-	-	-	-	5,6	10	-	-
Za ľudí («За людей»)	-	-	-	-	-	-	5,8	12

створити інший формат коаліції; в) участь у коаліції партій «Міст», «Мережа», лідери яких під час виборчої кампанії позиціювали себе як альтернатива уряду Р. Фіцо.

Отже, за результатами виборів до Національної ради істотно змінився формат партійної системи (із 6 до 8 політичних партій): партійна система залишилася без домінуючої партії, якою до цього була партія «Напря́м – СД», і на цьому тлі набрала обрисів двоблокової партійної системи. Ідеологічний профіль партій-переможниць такий: «Напря́м – СД» (лівоцентристська популістська партія), «Мережа», «Ми сім'я – Борис Коллар», «Звичайні люди та незалежні особистості» (правоцентристські популістські партії), СНП (права популістська партія), партія «Свобода і солідарність», «Міст» (праві партії), «Котлеба – НПНС (ультраправа популістська партія).

Етапними для розвитку партійної системи були парламентські вибори 2020 р., які стали своєрідним «тріумфом популізму» у Словаччині. Участь у парламентських виборах взяли понад 66% виборців, що є своєрідним електоральним рекордом за останні 15 років. За результатами виборів парламентське представництво отримали шість політичних сил, які разом здобули 71,5% голосів виборців. Частка т. зв. «втрачених голосів» становила 28,5% і стала найвищою в електоральній історії Словаччини (до цього найвищий показник був у 1992 р. – 23,8%) [18].

Перше місце з результатом 25% отримала популістська партія «Звичайні люди та незалежні особистості» (ЗЛіНО). Політична платформа партії є ідеологічно аморфною, поєднуючи консервативні, ліберальні позиції й антисистемні гасла. Своєю кампанією ЗЛіНО побудувала на гаслах боротьби з мафією і корупцією, вміло використовуючи тему убитого журналіста (Я. Куціака) та його дівчини і заявляючи, що правляча партія – це банда злочинців і злодіїв. Прем'єр-міністр Словаччини П. Пеллегріні із приводу перемоги ОLaNO сказав, що в І. Матовича хороший маркетинг, але він лише допомагає прийти до влади, однак його недостатньо для управління країною [17]. Проблема державного управління – це головна проблема популістських партій, які обіцяють змінити все, але, прийшовши до влади, не знають, як це зробити. Як засвідчує сучасна словацька політика, І. Матовичу непросто дається перетворення з опозиціонера на державного діяча.

Партія влади «Напря́м – СД», котра керувала державою із 2006 р. (з нетривалою перервою з 2010 по 2012 р.), отримала друге місце з показником у 18,3%. Вона має низький коаліційний потенціал, оскільки всі її партнери по коаліції 2016–2020 рр. не подолали виборчий бар'єр. Проблеми в партії «Напря́м – СД» почалися після відставки Р. Фіцо з поста прем'єр-міністра в 2018 р.

і поглибилися в 2019 р., коли на президентських виборах перемогла його конкурентка З. Чапутова. Потім партія Фіцо програла вибори в Європарламенті у 2019 р.

Електоральний потенціал партії «Напря́м – СД» ослаб і внаслідок останніх регіональних (2017 р.) і комунальних (2018 р.) виборів, але водночас дозволив стримати хвилю кардинального політичного оновлення й антисистемного популізму на місцевому рівні. Регіональні вибори 2017 р. продемонстрували подальше ослаблення домінуючих позицій партії «Напря́м – СД», яка порівняно з минулими виборами 2013 р. значно послабила своє представництво як на рівні керівників країв (2 жупана), так і на рівні депутатів представницьких органів вищих територіальних одиниць (88 мандатів). Результати виборів 2017 р. продемонстрували і загальну кризу довіри до партійних політиків, оскільки із 416 депутатських мандатів найбільшу кількість (161) завоювали саме незалежні кандидати [18]. Також на комунальних виборах у 2018 р. партія «Напря́м – СД» отримала менше крісел мерів і старост – 592 (20,4%), тоді як у 2014 р. – 847 (29,1%). До місцевих представництв від партії «Напря́м – СД» були обрані 3 692 (17,9%) депутати, тоді як у 2014 р. – 5 123 (24,7%). Лідруючи серед політичних партій, «Напря́м – СД» поступився за кількістю мандатів незалежним кандидатам, які отримали у 2018 р. 7 301 (35,4%) депутатське місце і 1 232 (42,4%) посади мерів і старост [18].

У 2020 р. партія увійшла у фазу внутрішньополітичної турбулентності та дезінтеграції. Внаслідок гострого конфлікту в «Напря́мі – СД» відбувся розкол, і частина політиків на чолі з експрем'єром П. Пеллегріні утворили нову партію «Голос – СД» («Hlas – SD»). У проекції майбутнього розвитку партії «Напря́м – СД» питання полягає в тому, чи повторить вона долю колись могутньої партії «Рух за демократичну Словаччину» (В. Мечіар), про яку нині вже не згадують, чи зможе трансформуватися в неокласичну соціал-демократичну партію, якої бракує сучасній Словаччині. За нових непростих умов «Напря́му – СД» важко буде відновити свої електоральні позиції, тож, імовірно, вибори 2020 р. підвели ризику під багаторічним політичним домінуванням партії.

Третє місце зайняв ще один популістський проєкт, заснований бізнесменом Б. Колларом – партія «Ми – сім'я», за яку віддали голоси 8,24% словаків. Політична сила не має чіткого ідеологічного ядра (суміш лівої риторики, євроскептицизму, соціального та національного консерватизму), орієнтується на популярні тренди громадської думки та нестандартні підходи до розв'язання актуальних проблем.

Ультраправа партія «Котлебівці – Народна партія Наша Словаччина» із 7,97% (17 мандатів)

посіла четверте місце. Партія М. Котлеби, по суті, повторила досягнутий чотири роки тому результат, але зберегла потенціал зростання, оскільки за неї голосує значний відсоток молоді. Ідеологічний профіль партії залишається незмінним – суміш ультранационалізму, популізму, євроскептицизму й антиглобалізму.

П'ята позиція у праволібертаріанської, євроскептичної партії «Свобода і Солідарність» на чолі Р. Суліком, що виступає за «нову» політику і спирається на інноваційні маркетингові технології та активну комунікацію в соціальних мережах.

До парламенту вдалося пройти ще одному новому політичному суб'єкту – партії експрезидента А. Кіски «За людей», котра позиціонується як проєвропейська, правоцентристська політична сила, поєднуючи ліберальні та консервативні гасла і методи діяльності.

З огляду на успіх на президентських і виборах до Європарламенту, багато надій поклали ліберально мислячі громадяни на пропрезидентську коаліцію партій «Прогресивна Словаччина» – «Разом», але коаліція, якій пророкували більш як 10% на виборах 2020 р., отримала тільки 6,97% голосів виборців, тим самим не подолавши семи-відсотковий бар'єр, встановлений законом для блоків політичних партій. Партії «Прогресивна Словаччина» і «Разом» займають ліберальну нішу в ідеологічному спектрі, підтримуючи також екологічні пріоритети розвитку країни [14]. Партії коаліції об'єднали величезний експертний потенціал і стали політичним «дахом» для молодих освічених людей, котрим тепер потрібно шукати інший канал для парламентського представництва своїх інтересів.

Вперше за історію незалежної Словаччини в новому парламенті не буде етнічно орієнтованої партії, яка представляє інтереси угорської громади, що становить 10% населення країни. Участь партії «Міст» у суперечливій коаліції з «Напрямом – СД» і СНП не залишилася без «уваги» її прихильників і негативно позначилася на загальному результаті партії (2,1%). Нова партія «Угорська спільнота», з якою «Міст» безуспішно вів перемовини про співпрацю перед виборами, не отримала представництво в парламенті, незважаючи на досить високий результат (3,9%). Поряд з угорськими партіями не змогла подолати бар'єр і Словацька національна партія (3,16%), лідер якої А. Данко був головою парламенту. Протягом урядової діяльності партія відійшла від радикальних, націоналістичних позицій, тим самим втративши і частину протестного електорату.

Вдруге поспіль на парламентських виборах не зміг отримати достатньої для представництва кількості голосів колись впливовий Християнсько-демократичний рух (4,65%), який із 1990 по 2016 рр. постійно здобував депутатські

мандати, що також сигналізує про кризу програмних партій.

Створення коаліції у складі політичних партій «Звичайні люди та незалежні особистості», «Ми – сім'я», «Свобода і солідарність», «За людей» несе в собі потенційні ризики для тривалості та результативності функціонування уряду: по-перше, коаліційні партнери не мають досвіду владної співпраці; по-друге, партіям не вистачає досвіду управління державою і здійснення системних перетворень (які обіцяв виборцям І. Матович); по-третє, узгодження позицій діяльності буде непростим, оскільки «Звичайні люди та незалежні особистості» та «Ми – сім'я» – популістські політичні сили, а «Свобода і солідарність», «За людей» – ідеологічно профільовані партії. Крім внутрішньо-коаліційних суперечностей, уряд І. Матовича постав перед складними викликами, зумовленими світовою пандемією COVID-19. У рамках урядової коаліції виникає дедалі більше напружених і кризових ситуацій, коли представники менших урядових партій – СіС і «За людей» – висловлюють незгоду з діями прем'єра І. Матовича та його команди. Ситуація ускладнюється й тим, що до критики діяльності коаліційного уряду, насамперед його соціального й економічного курсу, активно долучається й досвідчена опозиція на чолі Р. Фіцо (Напряма-СД), П. Пеллегріні (Голос-СД).

Отже, результати парламентських виборів 2020 р. показали, що партійна система Словаччини у континуумі між мейнстрімом і популізмом ще більше наблизилася до популізму. Популістські сили, які здобували представництво в парламенті за результатами виборів 2010–2020 рр., подані в табл. 2.

Як засвідчують дані, кількість мандатів, які отримують популістські партії, постійно збільшується, і у 2020 р. таких було уже 87 із 150. У табл. 2 популізм нами класифікований у двопольному вимірі: «ліві – праві», «мейнстрім – популізм» [7].

Отже, результати нашого дослідження показують, що в партійній системі Словаччини за результатами парламентських електоральних циклів 2016–2020 рр. зростає потенціал популістських партій. З-поміж основних причин підйому популізму у Словаччині варто виокремити:

1) денационалізацію політики та збільшення значення глобальних управлінських структур на рівні Європи та світу. З одного боку, це породжує політичний песимізм і абсентеїзм, а з іншого – створює ґрунт для діяльності популістських партій, які у своїх меседжах використовують антиглобалістські, антиіммігрантські та євроскептичні гасла;

2) медіатизацію політики, котра сприяє зменшенню ролі партійного апарату, посилює прямий

Таблиця 2

Популістські політичні сили, які представлені у Національній раді Словачької Республіки за результатами виборів 2010–2020 рр. [18]

Партії / блоки	Рік утворення	Тип популізму (за ліво-правою шкалою)	Вибори (к-ть мандатів)				Участь в урядовій коаліції
			2010 р.	2012 р.	2016 р.	2020 р.	
SNS	1990	правий популізм	9	-	15	-	1992–1994 ¹ , 1994–1998, 2006–2010, 2016–2020
OĽaNO ²	2011	правоцентристський популізм	-	16	19	53	2020–
Kotlebovci – ĽSNS	2010	ультраправий популізм	-	-	14	17	-
Sme rodina	2015	Правоцентристський популізм	-	-	11	17	2020–
Всього мандатів			71	99	118	125	

Примітки: 1. У 1992 р. СНП неофіційно підтримувала уряд меншості В. Мечіара. 2. На виборах 2020 р. назва партії – OĽANO-NOVA-KÚ-ZMENA ZDOLA

Таблиця 3

Співвідношення політичних сил «мейнстрім – популізм» у парламенті Словаччини за результатами виборів 2010–2020 рр.

	Парламентські вибори			
	2010 р.	2012 р.	2016 р.	2020 р.
Політичні сили популістського напрямку	SNS (9)	OĽaNO (16)	OĽaNO (19), SNS (15), ĽSNS (14), Sme rodina (11)	OĽaNO (53), ĽSNS (17), Sme rodina (17)
Мейнстрімні / непопулістські партії	Smer – SD (62), SDKÚ – DS (28), SaS (22), KDH (15), Most (14)	Smer – SD (83), SDKÚ – DS (11), SaS (11), KDH (16), Most (13)	Smer – SD (49), SaS (21), Most (11), SIEŤ (10)	Smer – SD (38), SaS (13), Za ľudí (12)
Співвідношення (мандати)	9:141	16:134	59:91	87:63

зв'язок партійних лідерів із виборцями та таким чином сприяє персоналізації політики. У нашому випадку ми можемо констатувати доволі високий ступінь персоніфікації словацьких партій, що, з одного боку, посилює їхню електоральну ідентифікацію з популярними лідерами (Р. Фіцо, М. Котлеба, Б. Коллар), але з іншого – послаблює інституційну й ідеологічну основу їхньої діяльності, створює загрози для існування партій без власного «обличчя», ускладнює інституціоналізацію партійної системи загалом;

3) низький рівень інституціоналізації політичних партій і партійної системи загалом. У такому слабко інституціоналізованому партійному середовищі партійні системи самі продукують популізм, створюють можливості для появи популістських партій. Успішну інституціоналізацію партійної системи пов'язують із такими умовами:

а) наявністю стабільних правил і характеру партійної боротьби; б) партії глибоко укорінені в суспільстві, що дозволяє їм структурувати преференції виборців; в) основні політичні сили вважають партії легітимними; г) партійні організації мають незалежний статус і ціннісні самі по собі, не залежать від лідерів. Низка умов, на жаль, не виконується у Словаччині. Індекс волатильності як показник рівня інституціоналізації партійної системи, за результатами виборів 2020 р., є досить високим і становить 33,95. Такий показник вказує на низький рівень інституціоналізації партійної системи та її нестабільність. Для порівняння: в Україні за результатами парламентських виборів 2019 р. він становив 69;

4) зростання популізму у передвиборчих кампаніях партій. Необґрунтовані обіцянки, демагогічні гасла задля поширення популярності –

складова частина риторики словацької політичної еліти. Соціальний популізм, національний популізм – це електорально сприйнятливі теми, які беруть на вістря виборчих кампаній як опозиційні, так і владні партії, ще починаючи з «Руху за демократичну Словаччину» В. Мечіара. Від владного чи опозиційного статусу партії залежить тільки інтенсивність використання популістичних гасел. Безумовно, за таких умов політичне відчуження і недовіра громадян тільки зростатимуть.

Ще більш деструктивним є поєднання популістичних і протестних гасел, що демонстрували політичні суб'єкти «Ми сім'я», ЗЛіНО і «Котлебовці – НП НС». Стратегія партій базувалася на необмеженій критиці владного істеблішменту без пропозиції конкретної обґрунтованої альтернативи для вирішення економічних і соціальних проблем. Водночас до антидемократичної риторики вдавалася тільки одна представлена в парламенті партія «Котлебовці – НП НС».

Висновки та перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Останні парламентські вибори у Словаччині зафіксували низку складних тенденцій партійно-політичного розвитку, частина

з яких прослідковувалася вже в рамках кількох електоральних циклів, а частина – проявилася тільки у 2016–2020 рр. З-поміж основних тенденцій у розвитку сучасної партійної системи Словаччини слід виокремити такі, як: подальша ерозія її «структурного ядра», яке тривалий час визначало основне русло політичного процесу і було основою стабільності, прогнозованості розвитку партійної системи; подальша плюралізація парламентського представництва партій, нестійкість партійної системи та різке оновлення її складу в 2016 та 2020 рр., що не сприяє стабільності парламентсько-урядової системи; асиметрія партійної системи у проекції двомірної шкали «ліві – праві» зі значним послабленням лівої частини спектру та надмірною фрагментацією правої, що ускладнює формування і функціонування коаліцій; посилення електорального впливу та кількісного представництва політичних суб'єктів популістичної, протестної спрямованості; завершення багаторічного політичного домінування «Напряму – СД»; зростання популярності та представництво в парламенті партії, діяльність якої має правоекстремістські ознаки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Вайнштейн Г. Трансформация западноевропейского политического ландшафта и институционализация антисистемной политики. *Мировая экономика и международные отношения*. 2018. Т. 62 (№ 5). С. 17–28.
2. Грибовский В. Правый популизм: особенности политического феномена. *Научно-аналитический вестник ИЕ РАН*. 2019. № 1. С. 61–64.
3. Инглхарт Р. Постмодерн: меняющиеся ценности и изменяющиеся общества. *Полис. Политические исследования*. 1997. № 4. С. 6–32.
4. Липсет С., Роккан С. Структуры размеживаний, партийные системы и предпочтения избирателей. Предварительные замечания. *Политическая наука: Социально-политические размеживания и консолидация партийных систем*. 2004. № 4. С. 204–235.
5. Ключкович А. Перехід до демократії в Словаччині: динаміка та суперечності суспільно-політичних трансформацій. Ужгород : АУТДОР-ШАРК, 2019. 416 с.
6. Мартынов Д. Сравнительный анализ постматериалистических партий (на примере «зелёных» и пиратов). *Вестник Пермского университета. Политология*. 2013. № 2. С. 20–32.
7. Осколков П. Правый популизм в Европейском Союзе. Москва : Ин-т. Европы РАН, 2019. 164 с.
8. Остапеч Ю., Гайданка Є., Ключкович А., Марадик Н. Еволюція партійних систем країн Вишеградської четвірки: досвід для України : монографія. Ужгород, 2014. 256 с.
9. Спасский Е. Трансформация политических партий и их типологическая концептуализация: опыт западной партологии. *Полития*. 2008. № 2. С. 103–111.
10. Сморгунов Л. Современная сравнительная политология. Санкт-Петербург : Питер, 2012. 448 с.
11. Сморгунов Л. Сетевые политические партии. *Полис. Политические исследования*. 2014. № 4. С. 21–37.
12. Соловьев Э. Эволюция партийных систем: новая точка бифуркации? *Контуры глобальных трансформаций*. 2018. Т. 11. № 3. С. 185–198.
13. Margetts H. *Cyber Parties. Handbook of Party Politics* (ed. by R. Katz & W. Crotty). Newbury Park, London, New Delhi : Sage, 2006.
14. Gyárfášová O. Slovenské voľby 2020: potvrdenie stabilnej nestability (6 březen 2020). URL: https://cz.boell.org/cs/Slovak_elections_2020/ (дата звернення. 10.03. 2021)
15. Malová D. Transformation experiences in Slovakia: governing uncertainty. Berlin : FES, 2017. URL: <http://library.fes.de/pdf-files/id-moe/13081.pdf/> (дата звернення: 10.03. 2021)
16. Mesežnikov G. Slovenské voľby 2016: šok pre slovenskú demokraciu, 2016. URL: <http://cz.boell.org/cs/2016/03/22/slovenske-volby-2016-sok-pre-slovensku-demokraciu/> (дата звернення: 10.03. 2021)
17. Peter Pellegrini o Igorovi Matovičovi. *Denník N*. 1.03.2020. URL: <https://dennikn.sk/minuta/1778962/> (дата звернення: 10.03. 2021)
18. Štatistický úrad SR. Voľby a referendá. URL: <https://slovak.statistics.sk/> (дата звернення: 10.03. 2021)